

Оксана Свидерская

РАЗВИТИЕ ВСПОМОГАТЕЛЬНЫХ ОТРАСЛЕЙ РАСТЕНИЕВОДСТВА НА ПОДОЛЬЕ И ЮГО-ВОСТОЧНОЙ ВОЛЫНИ В ДОБУ НЭП (1921–1929 ГГ.)

На основе архивных источников, научной исторической литературы, периодических и статистических изданий проанализировано и установлено влияние политики НЭП на развитие вспомогательных отраслей растениеводства Подолье.

Ключевые слова: нэп, сельскохозяйственное производство, растениеводство, интенсификация вспомогательных отраслей сельского хозяйства, крестьянство.

Oksana Sviderska

THE DEVELOPMENT OF SUPPORTING INDUSTRIES OF PLANT GROWING IN PODILLIA AND SOUTHEAST VOLYN AT THE TIME OF NEP AGRICULTURAL TRANSITION (1921–1929)

Agrarian question has always been crucial in Ukrainian history, because land always remains a major capital of any country. In modern conditions, when the reforms in the agricultural sector of the country are carried out, the need for deeper understanding of the historical agricultural science has increased. Study and analysis of experience of the past can greatly facilitate the solution of many modern issues. Podillia traditionally is a peasant land, so it is important to make a more concrete idea of the development of supporting industries of agricultural production in the region in the period of NEP.

The purpose of this article is to highlight objectively the influence of NEP on the development of supporting industries of plant growing.

УДК 930.85/8

Ольга Лаврут

ВИВЧЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ В ШКОЛАХ УРСР У ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ

Після закінчення воєнних дій нагальним питанням стало відновлення освітнього потенціалу УРСР. Одним із важливих етапів цього стало надолуження втраченого через запровадження більшої кількості годин, відведених на вивчення не лише рідної мови, але й інтернаціональної – російської. Поступово мови етносів, котрі мешкали на терені колишньої республіки, втрачали можливість еволюційності власної мовної ідентичності. Так була скорочена, а пізніше і зведена нанівець кількість етнічних шкіл: польських, угорських, молдавських тощо. Важливою передумовою успішного освітнього процесу є його науково-методологічне та матеріальне забезпечення, що залишалось досить актуальним. Незважаючи на це, рівень знань учнів бажав бути кращим.

Ключові слова: навчальний процес, учні, школа, російська мова, українська мова.

На терені сучасної України проживають багато різних етносів, які намагаються зберегти власну культуру та самобутність. Навчально-виховні заклади сприяють становленню та розвитку особистості, відкриваючи їй двері для формування та прогресу власного потенціалу. Одним із показників цього є мовна та мовленнєва компетентність, котра формується в результаті долучення дітей та молоді до лінгво-філологічної культурної спадщини. Враховуючи, що Україна є багатоетнічною, кожен її етнос намагається зберегти та примножити власні надбання, серед яких – і мова. На сьогодні російська мова залишається однією із таких. Упродовж 25 травня – 1 червня 2012 р. Київський міжнародний інститут соціології (далі – KMIC) провів всеукраїнське опитування громадської думки методом очного інтерв'ю на усій території України за схотастичною вибіркою за участі населення віком від 18 років. Більше третини опитаних вважає, що держава має забезпечити можливість отримання шкільної освіти російською мовою на всій території держави, 45 % – має забезпечуватись у тих місцевостях, де більшість населення цього потребує, і 14 % – проти цього. Кожен другий українець вважає, що російську мову та літературу, як окремі предмети, потрібно викладати в усіх школах України, як україномовних, так і російськомовних; 42 % – ці предмети мають бути варіативними і 4 % – їх не треба викладати як окремі. Кожен третій українець погоджується, що вивченню російської мови в україномовних закладах повинно приділятися така ж кількість часу, як і на вивчення української; 37 % – менша, але більше, ніж на вивчення будь-якої іноземної мови; і 22 % – вони мають вивчатись в однаковій мірі на рівні з іноземними [1]. Спираючись на оновлені державні освітні стандарти, більшість українських п'ятикласників обрали

як другу іноземну мову німецьку – 52 %, російську – 23 %, французьку – трохи більше 14 %, польську – 1,6 % іспанську – 1,2 % відповідно. На сьогодні з 1 – до 9 класу на вивчення іноземної мови відведено 18 годин. Згідно із документами, на вивчення іноземних мов у 1–11 кл. передбачено 38 годин (за старою програмою – 25,5 год.). Тобто, значна частина учнів вивчають російську мову. У цьому контексті доречно звернути увагу на досвід минулих років, особливо повоєнних, коли не лише відновлювався економічний потенціал, але й у складних умовах відбувався поступовий русифікаційний наступ в освітній сфері [2].

Новизною нашого дослідження є характеристика вивчення стану викладання та засвоєння російської мови, котра викладалась у школах колишньої УРСР, спираючись на історіографічні та архівні матеріали.

Об'єктом нашої статті є російська мова в освітніх закладах республіки.

Предметом – процес її вивчення як предмету, дисципліни.

Вивчаючи зазначене питання, праці умовно можна розділити за тематичною спрямованістю. У перших автори звертали увагу на розвиток культурної сфери, зазначаючи про характерні процеси цього періоду [3]; у других – розвиток освітньої сфери, у тому числі і життя закладів (дошкільних, загальноосвітніх, вищих) [4], у яких прослідковується кількісна та якісна динаміка їх складу, матеріального забезпечення, виховної роботи тощо. Треті презентують особливості мовної політики в освітній сфері [5, с. 247–251].

Метою дослідження є характеристика питання вивчення російської мови в школах УРСР в перші повоєнні роки через окреслення історіографічної та джерелознавчої спадщини.

Джерелами до написання статті стали архівні матеріали [6, арк. 40–42] та періодичні видання вказаного періоду [7, с. 69–71]. Перші надали можливість вивчити нормативно-правове забезпечення [8, арк. 40–42] проблеми [9, арк. 78–79], інструктивно-методичні вказівки [10, арк. 14–17] до вивчення предмету [11, арк. 29]; другі – згадки учасників подій [12], біжучі питання до викладання предмету [13].

Російська мова довгий час залишалася мовою міжетнічного спілкування в колишньому СРСР та його республіках. Вона була ідеологічно-комунікативним наповненням влади. Після звільнення українських земель від німецько-фашистських загарбників, політика інтернаціоналізації продовжилася. У різних регіонах колишньої УРСР по-різному відбувалося ставлення до вивчення російськомовних предметів, зокрема й до мови. "Це нині вона (російська мова) для мене основна мова спілкування, а в дитинстві я російської й не знав. У школі ми вивчали лише дві мови – українську й німецьку. Їх я вважав рідними", – згадував уродженець Веселого Гаю, що на Запоріжжі. Значна частина корінних жителів області аж до 1945 р. не знала російської мови і не використовувала її в повсякденному житті [12].

Цьому "сприяла" послідовна політика радянського уряду. Прослідковуючи динаміку, необхідно відзначити, що упродовж повоєнного першого десятиліття кількість українських шкіл зменшилась, а російських – збільшилась у 1,5 рази. До того ж російськомовні школи були значно численнішими. У цілому ж в Україні на 1950 р. працювало 31055 шкіл, у тому числі з українською мовою викладання – 27901, російською – 2836, польською – 6 угорською – 101, румунською – 13, молдавською – 163, а 35 шкіл були двомовними і тримовними. У 1953 р. в українських школах отримували освіту 1,4 млн учні, а в російськомовних – та змішаних – 3,9 млн відповідно. Зменшилась кількість національних закладів: зокрема, вдвічі – молдавських, угорських, польських; поступово закривались румунські, узбецькі та вірменські школи. Майже усі вони стали російськомовними. Викладання у більшості вузів велося російською мовою. Не простою була ситуація у школах західноукраїнських областей. Тут члени ОУН вимагали від учителів та дирекції шкіл не викладати російську мову, не прославляти "ката Сталіна", російську й радянську культури, вилучаючи літературу, скеровану на виховання радянського патріотизму. Неоднозначну позицію займали й педагоги-поляки та інші, котрі намагались ізолюватися від дійсності та радянського впливу, зокрема вивчення не лише української, а й тим паче – російської мов. Поступово тут домінуючою стає російськомовна школа [14, с. 33–40].

Школи працювали за програмами 1945 р., затвердженими Міністерством освіти республіки. Викладання української і російської мов розпочиналося з другого класу в усіх школах з другого півріччя 1945/46 навчального року. У процесі вивчення російської мови учні користувалися підручником "Русского языка для 2 класса", який складався із декількох частин: букварної (обов'язкової для вивчення) і – частини для читання (необов'язковою, на вибір учителя). Акцентувалася увага на розвитку мовлення дітей, особливо діалогічного, збільшення їх словникового запасу, списуванні, виразному читанні тощо. Навчальне навантаження на вивчення української мови у російськомовних закладах російської і – в україномовних – складало по 3 год. на тиждень відповідно, тобто однакову кількість годин. У процесі вивчення предмету учні 1–4 класів задовільно засвоїли програмовий матеріал, важко їм далось засвоєння правопису закінчень

прикметників, правопис дієслів, прислівників та складних слів. Діти вміли складати плани до текстів, заголовки оповідань, виразно і бігло читати й переказувати текст. Учні сьомих класів, повторюючи курс російської мови, звертали увагу на фонетику і морфологію, синтаксис, будову простого і складного речень, складносурядного і складнопідрядного, заміну підрядних речень прикметниковими і дієприкметниковими зворотами [6; 12, арк. 40–42].

Обласні відділи народної освіти надали вказівки Народного комісаріату освіти від 1 березня 1946 р. до складання білетів та текстів письмових робіт у 5–7, 9 класах семирічних та середніх шкіл на 1945/46 навчальний рік. Відділи надавали тексти для граматичного розбору з мов, тексти для перевірки техніки читання з мов, які складались педагогами і затверджувались директорами навчальних закладів, потім – обласними відділами освіти. Запропоновані викладачами речення для граматичного розбору, назви творів, уривки для перевірки техніки читання записувались на окремих аркушах чи картках, де вказувались порядковий номер і видавались разом із білетами [9, арк. 78–79].

Наказ міністра освіти УРСР П. Дудника від 11 жовтня 1947 р. "Про підсумки навчально-виховної роботи шкіл Української РСР за 1946/47 навчальний рік" наголосив на тому, що учні, в переважній більшості, засвоїли програму і переведені до наступних класів: 88 % від загальної їх кількості – до старших класів, зокрема 4 клас закінчили 423347 учні, 7 клас – 148102, 10 клас – 24075 учнів відповідно. У документі наголошувалось на повному забезпеченні дітей шкільного віку навчання на їх рідній мові. Згідно із результатами іспитів, рівень грамотності учнів залишався на низькому рівні, особливо російської мови у сільських школах та у школах з неросійською та неукраїнською мовами викладання (що підтверджувало штучне насадження російської мови у освітніх закладах республіки) [10, арк. 14–17].

Згідно зі змінами, внесеними Міністерством освіти УРСР на 1947 р. до інструкції про випускні та перевідні іспити у середніх, семирічних та початкових школах УРСР (видання 1946 р.) у школах з неукраїнською і неросійською мовами навчання іспити на атестат зрілості з рідної мови та літератури складали в письмовій формі, з російської мови та літератури – письмовий та усний. У школах з неукраїнською та неросійською мовами навчання випускні іспити у 4 класах проводили із рідної та російської мов. З рідної мови – усний та письмовий іспит, учні писали переказ, з російської мови – усний та письмовий. Білети для усних перевідних іспитів в усіх класах шкіл з неукраїнською та неросійською мовами навчання складало Міністерство освіти УРСР і надсило обласним відділам народної освіти. Якщо у регіонах функціонували школи із неукраїнською та неросійською мовами навчання, то для їх учнів білети складали обласні відділи народної освіти [11, арк. 29].

Дні іспитів встановлювали обласні відділи народної освіти і повідомляли школи до 15 квітня поточного року. У школах із неукраїнською та неросійською мовами навчання іспити необхідно було проводити і з рідної мови і з російської мови та літератури. Метою іспитів у 5–6 класах стало виявлення наявних знань, вмінь та навичок читання, висловлюватися цими мовами. У білеті мали бути завдання з читання (прочитати, переказати, розповісти напам'ять уривок), розвиток мови (розповідь про події зі свого життя, добір однокореневих слів з однаковими суфіксами, префіксами; добір слів на запропоновану тему; питання, що стосувалось складання ділових паперів: заява, протокол, акт, доручення), граматики (граматичний розбір речення, побудова речення). У білетах містились три питання: з літератури (розповідь біографії письменників, переказ сюжету твору, характеристика образів, читання та розповідь напам'ять), граматики (граматичний розбір), розвитку мови (скласти речення різної синтаксичної конструкції, переклад виразу з рідної мови на українську (російську), скласти діловий папір) [5, с. 247–251].

У 7-х класах шкіл з неукраїнською та неросійською мовами навчання проводили іспити з мов: рідної мови – усний і письмовий (переказ), з російської – відповідно, української – письмовий, пишучи диктант. У 8–9 класах цих шкіл іспити з рідної мови та літератури проводилися лише у письмовій формі (писали твір на вільну тему) [15, арк. 205–208].

Негативно на засвоєння матеріалу впливали відсутність наочних приладь, таблиць, схем тощо. Окремих підручників для шкіл із українською мовою навчання заклади не отримали, зокрема, такі: для 1 кл. – російську мову, для 3 кл. – російську мову та природознавство; для 4 кл. – російську мову, природознавство та історію; для 5 кл. – французьку, німецьку, англійську мову, граматику з російської мови; 6 кл. – граматику з української мови, російської, французької, німецької; 7 кл. – хрестоматію з української літератури, підручники з французької, німецької, англійської мов; для 8 кл. – українську літературу, хрестоматію з української літератури, підручники з іноземних мов, нової історії, історії СРСР, неорганічної хімії; для 9 кл. – українську літературу, хрестоматію з цього предмету, англійську мову, основи дарвінізму, нову історію, економічну географію капіталістичних країн; для 10 кл. – хрестоматію з української літератури, граматику французької, німецької, англійської мов, астрономію, неорганічну хімію, історію СРСР, географічні атласи. Не отримали підручників заклади освіти і з російською мовою навчання, зокрема: для 3 кл. – російську мову, 4 кл.

– історію, рідну мову, 5 кл. – англійську, французьку; 7 кл. – рідну літературу, фізику, неорганічну хімію, фізичну географію, англійську та французьку мови; 8 кл. – хрестоматію з російської літератури, іноземні мови, фізику і збірник завдань з фізики, анатомію і фізіологію людини, історію СРСР, економічну географію СРСР; 9 кл. – хрестоматію з російської літератури, збірник задач з географії, тригонометрії, основи дарвінізму, економічну географію капіталістичних країн; 10 кл. – російську літературу, хрестоматію з російської літератури, іноземні мови, неорганічну хімію. Тому, на новий 1946/47 навчальний рік необхідно було завезти російськомовних підручників із 92 назвами у кількості 637196, але завезли підручників із 12 назвами у кількості 83517 екземплярів [5, с. 247–251].

Недоліком роботи стали відсутність зв'язку уроків мови із розвитком мовлення, використання однорідних форм та методів роботи, невміння дітей застосувати теоретичний матеріал практично (вони не могли навести приклади), роботи залишалися неохайними. Також – необхідно було підняти рівень словникової роботи та розвитку зв'язного літературного мовлення і його культури, приділити увагу зв'язкам нового матеріалу із вивченим (попереднім). А з метою поліпшення викладання цього предмету в україномовних школах необхідно було видати книги для читання "Родная речь" та передивитись збірники вправ з предмету [16, арк.4].

Учні займалися не лише урочною, але й позаурочною діяльністю, зокрема – гуртковою, скеровану на розширення світогляду дітей та молоді, залучення до культурної спадщини. Ось що про це писала Аделіна Гриценко: "У 9–10 класах ми з подругами відвідували літературний гурток, який діяв при бібліотеці, що розташовувався у двоповерховій будівлі на вул. Володимирівській (тоді – Короленка), майже поруч з Оперним театром. Пізніше на цьому місці спорудили Будинок політосвіти, перетворений згодом на концертний зал з непоганою акустикою, а потім – на банк "Україна"... З радянських кінофільмів у 1947–1948 рр. найпопулярнішими були "Сказання про землю Сибірську" з Мариною Ладініною у головній ролі, довоєнний фільм "Моя любов" з Лідією Смирноюю та "Подвиг розвідника" з Павлом Кадочниковим... Всі нові фільми демонструвались у центральному кінотеатрі Києва – "Комсомолец України", у дворі якого знаходилась наша школа". А. Гриценко згадувала й туристичну поїздку до Москви, із визначними місцями якої та культурним життям, знайомили відвідувачів. "Поселили нас в школі, в класі (діло було влітку під час канікул), де, як у казармі, стояли ряди ліжок. Згадую, як Уляна Семенівна, намагаючись розмовляти російською, комусь, хто випадком заглянув в те помешкання, строго сказала: "Закрийте двері"... Де ми тільки не були – і всю Москву оглянули, і в Мавзолеї побували, і в Кремлі, і в різних музеях, і по театрах та концертних залах ходили – вражень за десять днів турпоїздки ми отримали на десять наступних років. У Большому театрі слухали "Євгенія Онегіна", в Будинку профспілок – чудовий концерт. Потрапила я навіть на панораму Бородинської битви, куди були страшенна черга. Правда, випадково: примазалась до екскурсії військових і якось проскочила. Щоб потрапити в музей образотворчих мистецтв ім. Пушкіна, стояли в черзі години чотири..." [13].

Отже, в процесі вивчення російської мови у школах колишньої республіки залишалися актуальними питання, пов'язані із елементарною грамотністю, культурою мовлення та письмом. Її вивчення фактично перебувало на тому ж рівні, що й української. Успішність багато в чому залежала від спроможності дітей та їх батьків навчатися. Школи переживали період відбудови, що вплинуло на забезпечення навчально-методичного, програмового матеріалу та кадрового складу. Перспективою дослідження може стати вивчення проблеми в подальші періоди історії України.

Список використаних джерел

1. Думки населення України щодо статусу російської мови та місця російської мови в освіті. – Режим доступу: <http://www.kiis.com.ua/index.php?lang=ukr&cat=reports&id=58&page=2>.
2. Постанова КМУ "Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти" від 23 листопада 2011 р. № 1392. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>.
3. Українська педагогічна наука в другій половині ХХ століття: Монографія / О. В. Адаменко. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – 704 с.
4. Алпатов В. М. 150 языков и политика. 1917–1997: Социолингвистические проблемы СССР и постсоветского пространства / В. М. Алпатов. – М.: РАН, Институт востоковедения, 1997. – 192 с.
5. Лаврут О. О. Вивчення української мови в школах сталінської області (друга половина 40 – початок 50-х рр. ХХ ст.) / О. О. Лаврут // Гуржіївські історичні читання. – 2013. – Вип. 13. – С. 247–251.
6. Держархів Донецької обл., ф. Р 2852, оп. 1, спр. 123, арк. 40–42.
7. Хміль Н. Діяльність журналу "Радянська школа" у 50–60-ті роки ХХ століття / Н. Хміль // Рідна школа – 2007. – № 9. – С. 69–71.
8. Держархів Донецької обл., ф. Р 2852, оп. 1, спр. 123, арк. 40–42.
9. Там само, спр. 3, арк. 78–79.
10. Там само, спр. 125, 14–17 арк.
11. Там само, спр. 36, 29 арк.
12. Як вона увійшла в життя уродженців Запорізької області. – Режим доступу: <http://incognita.day.kiev.ua/ridna-rosijska-mova.html>.
13. Аделіна Гриценко Перше мирне десятиліття. Шкільні роки (1945–1948) – Режим доступу: <http://incognita.day.kiev.ua/pershe-mirne-desyatilittya-shkilni-roki-%281945-1948%29.html>.
14. Сворак С. Д. Освіта на західноукраїнських землях у повоєнний період // Український історичний журнал. – 1997. – № 2. – С. 33–40.
15. Держархів Донецької обл., ф. Р 2852, оп. 1, спр. 125, 205–208 арк.
16. Там само, спр. 10, арк. 4 арк.

Ольга Лаврут**ИЗУЧЕНИЕ РУССКОГО ЯЗЫКА В ШКОЛАХ УССР В
ПЕРВЫЕ ПОСЛЕВОЕННЫЕ ГОДЫ**

После окончания военных действий актуальным вопросом стало возрождение образовательного потенциала УССР. Одним из важных этапов этого стало возобновление утраченного из-за увеличения количества часов, отведенных на изучение не только родного языка, но и интернационального – русского. Постепенно языки этносов, которые проживали на территории бывшей республики, утрачивали возможность эволюционировать собственную языковую идентичность. Так, были сокращены, а позже и вовсе исчезли этнические школы: польские, венгерские, молдавские. Важной предпосылкой успешного образовательного процесса является его научно-методологическое и материальное обеспечение, которое оставалось очень актуальным. Несмотря на это, уровень знаний учеников желал лучшего.

Ключевые слова: учебный процесс, ученики, школа, русский язык, украинский язык.

Olha Lavrut**LEARNING RUSSIAN LANGUAGE IN A SCHOOL USSR ON FIRST POSTWAR YEARS**

Actually question was renewing of education potential Ukrainian SSR after finishing war action. One's important etap it was made up for lose because of most quantiry hour, appointed for learning not only mother tongue, else and internationale – russian. Gradual languagies of the enhnoses, who lived in the territoria pasr republic, was losed chance of evolution own language identifical. So was reductioned, and last annuled quantiry ethnos schools: polish, hangarian, moldavian ect. Important precondition of the succeful education process is scienties-metodological and material security, that was very actual. But, education level of the pupils was wished better.

Key words: education process, pupils, school, russian language, ukrainian language.

УДК 94(477) "1944-1945"**Тетяна Шелейко****ДІЯЛЬНІСТЬ УПРАВЛІННЯ БУДІВЕЛЬНО-ВІДНОВЛЮВАЛЬНИХ РОБІТ
ЗАЛІЗНИЦЬ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ У ПОЧАТКОВИЙ ПЕРІОД
ВІДБУДОВИ (1944–1945 РР.)**

Розглядається початковий етап відродження транспортної інфраструктури західного регіону України. Аналізуються наслідки окупації і стартові умови відбудови залізниць. Висвітлюється роль управліннь будівельно-відновлювальних робіт в організації цього комплексу заходів.

Ключові слова: Друга світова війна, західний регіон України, залізничний транспорт, відбудова, управління будівельно-відновлювальних робіт.

Залізничний транспорт відігравав виняткову роль у німецько-радянському протистоянні періоду Другої світової війни. Стальні магістралі стали головними комунікаційними артеріями, якими транспортувалися військові вантажі, особовий склад збройних сил, поранених у тилі райони країни, матеріальні та культурні цінності. Водночас вони перебували серед основних об'єктів авіаційних та артилерійських ударів, диверсій, саботажних акцій.

Відразу після зміцнення лінії фронту розпочиналися роботи із відновлення залізничного транспорту: його рухомого складу, обслуговуючих об'єктів, штучних споруд, перешивання колії на радянський стандарт. Основний обсяг робіт при цьому лягав на управління будівельно-відновлювальних робіт залізниць разом із завданнями остаточного відродження і подальшого зміцнення залізничної інфраструктури країни.

Згідно з прийнятою 3 січня 1942 р. постановою Державного комітету оборони (далі – ДКО) "Про відбудову залізниць" відновлення роботи залізниць відбувалося, зазвичай, у три етапи: перша черга – прокладання головного шляху, відбудова мостів і мінімальної кількості колій на станціях і вузлах, відновлення тимчасового зв'язку і енергозбереження; друга черга – відновлення необхідного залізничного та енергетичного господарства для забезпечення не менше 8–12 пар поїздів на добу; третя черга – повне відновлення залізниць і доведення їх пропускної спроможності до раніше існуючої [1]. Відбудова транспортної інфраструктури здійснювалася із використанням форм і методів воєнного керівництва організації робіт через запровадження указом Президії